За даними наркома оборони УРСР генерал-лейтенанта В.П. Герасименка, викладеними у довідці «Про результати призову військовозобов'язаних запасу по областях Львівського військового округу», на 23 вересня 1944р. з Волинської області було мобілізовано 3 067 воїнів польської національності.[16]

Одним з них мав бути й Зелінський Йосип Матвійович про долю якого науковці Національного музею історії Великої Вітчизняної війни дізналися з листа онуки з м. Острог Рівненської області.[17] Жінка розповіла, що її дід був призваний у 1944р. до Війська Польського, але на пересильному пункті слід його загубився й дотепер він вважається зниклим безвісти. Встановлення фронтової долі розшукуваного окреслило для науковців музею досі зовсім не досліджувану проблему, пов'язану з польськими національними військовими мобілізаціями на території Західної України. Було з'ясовано, що за усіма обліковими документами поляк Зелінський Й.М. значився призваним до військової частини Радянської армії як українець.

Науковцями також були переглянуті інші наявні у фондах сповіщення про загибель воїнів польської національності, зокрема, Ковельського РВК, й з'ясовано, що чимало мобілізованих польських воїнів потрапляли до радянських діючих частин. Це були Ружковський В.А. – червоноармієць 69-ї механізованої бригади 3-ї танкової армії, Буска Й.І. – боєць 329-ї стрілецької дивізії та інші.[18] Причиною зміни національності у документах швидше за все було те, що у радянських військових частин, що проходили переформування й готувалися до боїв на вирішальному стратегічному напрямку, був дуже жорсткий мобілізаційний план й віддавати нове поповнення, якої б національності воно не було, їм було не вигідно. Для того ж, щоб уникнути відвертого порушення директив, щойно мобілізованих поляків записували українцями. Таким чином поляки, мобілізовані до радянських військових частин, втрачали свою справжню національну приналежність, а їхні рідні через десятиліття не мають можливості встановити історичну справедливість.

Підводячи підсумки, можна сказати, що радянські військові мобілізації на території Волині були масштабними й добре спланованими. У більшості випадків вдалося уникнути порушень, що зустрічалися раніше. Насамперед – використання щойно призваного поповнення у найближчих боях. Відведення поповнення у тил для підготовки до використання на території поза межами СРСР було змушеною мірою, здійсненою з огляду на зростання національно-визвольної боротьби на визволених землях. Але навіть пройшовши підготовку у тилах, шансів вижити у нового поповнення з'являлось небагато. Якість навчання поповнення була вкрай незадовільною. До того ж до кінця війни серед радянського командування існувала установка: новому поповненню з території Західної України кулеметів не видавати, а у випадках, коли воїн виявить свою відданість Радянській Батьківщині, озброїти його лише автоматом.[19]

Питання військової необхідності ставало іноді на заваді правового проведення мобілізації польських громадян до національних військових формувань у складі Радянської армії, що призводило до втрати нащадків своєї національної ідентичності цілими поколіннями.

---

1. ЦАМО, Ф. 209, Оп.999, Спр.446, Арк.41.
2. ЦАМО, Ф. 203, Оп. 2870, Спр. 22, Арк. 231.
3. ЦАМО, Ф. 151, Оп. 13014, Спр. 90, Арк. 54-56.
4. ЦАМО, Ф. 131, Оп. 12951, Спр. 60, Арк. 4.
5. ЦАМО, Ф. 131, Оп. 12951, Спр. 52, Арк. 14.
6. ЦДАГО України, Ф.1, Оп.70, Спр. 101, Арк. 108.
7. Фонди Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років (НМІВВВ) – ТФ- 4045, Спр.6.
8. Усні історичні спогади. Архів науково-дослідного відділу вирішальних битв НМІВВВ.
9. ЦДАГО України, Ф.1, Оп. 23, Спр. 1002, Арк. 3-4.
10. Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. Історія Українського війська (1917-1995). – Львів, 1996. – С. 376.
11. http://zhurnal.lib.ru/z/zamjatin_s_s/vrem_boets.shtml
12. Фонди НМІВВВ. – ТФ- 4045, Спр.6.
13. Фонди НМІВВВ. – ТФ- 4045, Спр.4, Арк. 173,186.
14. Фонди НМІВВВ. – ТФ- 4045, Спр.3, Арк. 331.
15. ЦДАГО України, Ф.1, Оп.23, ч.1, Спр.890, Арк.17.
16. Муковський І.Т. Лисенко О.С. Звитяга і жертовність. Українці на фронтах Другої світової війни – К., 1996. – С.399.
17. Архів відділу втрат НМІВВВ.
18. Фонди НМІВВВ. – ТФ- 4045-4078.
19. ЦАМО, Ф.1500, Оп.2, Спр.5, Арк.106.

Олександр ПОТИЛЬЧАК, Михайло ТЕРЕНТЬЄВ *(Київ)*

ПЕРЕВІРОЧНО-ФІЛЬТРАЦІЙНІ ПУНКТИ НКВС СРСР ДЛЯ "ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ" НА ВОЛИНІ У 1944 РОЦІ

У завершальний період Другої світової війни в прикордонній зоні Української РСР була організована та діяла ціла мережа установ репатріації "переміщених осіб". Одними з перших з'явилися так звані перевірочно-фільтраційні пункти (ПФП), що знаходилися в оперативному підпорядкуванні НКВС СРСР, а в питаннях повсякденної роботи з репатріантами були підзвітні відповідним урядовим структурам республіки. Регіоном дислокації двох таких установ стала Волинська область.

Питання щодо передумов і причин створення репатріаційних органів у СРСР на завершальному етапі Другої світової війни знайшло певне висвітлення та оцінку в пострадянській історіографії 90-х рр. XX – початку XXI ст. Причини організації перевірочно-фільтраційних пунктів більшість дослідників убачають не стільки в необхідності транзиту репатріантів через державний кордон СРСР, скільки у важливості їх політичної та ідеологічної фільтрації [8, 10, 14, 9, 6, 7, 11, 13].

У нашому дослідженні зроблено спробу аналізу особливостей організації та функціонування перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС на території Волинської області на початку розбудови системи радянських репатріаційних органів восени та взимку 1944 р. У цьому зв'язку розглянуто особливості створення та розбудови цих режимних установ у регіоні, основні демографічно-статистичні показники діяльності. В основі джерельної бази роботи архівні документи Відділу у справах репатріації радянських громадян РНК УРСР із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Початок організації ПФП НКВС, як і усієї системи органів репатріації, було покладено 24 серпня 1944 р. постановою Державного Комітету Оборони СРСР № 6457-сс "Про організацію прийому радянських громадян, що повертаються на Батьківщину, примусово вивезених німцями, а також тих, хто з різних причин опинився за лінією кордону між СРСР і Польщею"[1, арк. 5]. Рішенням ДКО організація перевірочно-фільтраційних пунктів покладалося на НКВС СРСР. Місцем розташування ПФП були визначені прикордонні залізничні станції на території західних областей Білоруської РСР, а також західних і південно-західних областей України. Зокрема, в Українській РСР вісім таких пунктів передбачалося розмістити на території п'яти областей: трьох західних – Волинської, Дрогобицької та Львівської, і двох південно-західних – Ізмаїльської та Чернівецької.

Справа організації ПФП НКВС на території Волинської області увійшла в практичну площину вже на початку вересня 1944 р. Місцем дислокації пунктів на Волині було обрано містечко Любомль, розташоване за 18 кілометрів від лінії державного кордону СРСР, на на ділянці Ковель-Ягодин залізничного шляху Холм-Ковель, що вів із Польщі до України. Пункт у Володимирі-Волинському розташовувався за 13 кілометрів від радянсько-польського кордону та не мав прямого залізничного сполучення із зарубіжжям [12, с. 37, 120].

Таблиця 1. Дислокація перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС СРСР на території Волинської області УРСР, станом на 31 грудня 1944 р. [1, арк. 5-7, 9-12].

№ пп	Місце дислокації	Ліміт (осіб)	Начальник ПФП	Початок роботи	Примітки
1.	м. Володимир-Волинський	3000	полковник Курпас	15.09.44 р.	
2.	м. Любомль	3000	Підполковник Макаров	16.09.44 р.	Ліквідовано 26.X. 1944 р.

В умовах спричиненої війною розрухи, браку придатних приміщень і найнеобхіднішого обладнання, керівництво пунктів ладне було використати для утримання контингенту будь-які, навіть малопристосовані, приміщення. У доповідній записці, надісланій на ім'я голови РНК УРСР М.С. Хрущова 18 вересня 1944 р., нарком внутрішніх справ республіки В.С. Рясной повідомляв: "У Володимирі-Волинському для перевірочно-фільтраційного пункту відведено будинок казарменого типу на 3000 осіб, що має 42 кімнати і розташований на території військового містечка... У Любомлі – виділено за рахунок житлового фонду 5 будинків на 56 кімнат, здатні повністю прийняти та розмістити 3000 осіб ..." [1, арк. 5зв-7].

Цей самий документ дозволяє скласти уявлення і про перші конкретні кроки на шляху організації мережі ПФП НКВС у західних областях України: "Начальники перевірочно-фільтраційних пунктів, призначені НКВС СРСР, прибули на ввірені їм пункти та спільно з начальниками НКВС у Львівській, Дрогобицькій і Волинській областях із перших чисел вересня цього року приступили до організації пунктів. Разом із ними прибули голови фільтраційних комісій і частина працівників пунктів. Решта працівників продовжують ще прибувати..." [1, арк. 5] Володимир-Волинський і Любомльський ПФП прийняли перших поверненців на перевірку 15-16 вересня 1944 р. [1, арк. 5зв., 6зв., 9-9зв.], [Див.: таблицю 1].

У роботі ПФП НКВС Волинської області, особливо в перші тижні і місяці їх діяльності, спостерігалися численні проблеми, більшою мірою пов'язані з матеріально-побутовою необлаштованістю приміщень, браком найнеобхіднішого приладдя, продовольства, палива, одягу і взуття, ліків і медичного обладнання. Архівні документи – доповідні записки начальників пунктів, довідки контролюючих інстанцій, листи і звернення чиновників республіканських органів репатріації досить повно ілюструють ту складну ситуацію, в якій доводилося працювати співробітникам ПФП у початковий період роботи цих режимних установ. Так, начальник Любомльського пункту, підполковник держбезпеки Макаров у доповідній записці на адресу уряду Української РСР 10 жовтня 1944 р. скаржився не лише на матеріально-побутову скруту, але й на повну байдужість районної влади у справі облаштування приміщень ПФП, його забезпечення найнеобхіднішим – будівельними матеріалами, меблями, паливом, транспортом, харчуванням, одягом і взуттям для репатріантів. Характеризуючи участь інших органів влади і військових у обладнанні ПФП він писав: "Районні органи нам не допомогли навіть у тому, щоб звільнити займану прикордонним загоном половину нашого будинку... Наразі прикордонний загін звільняючи приміщення, приводить їх до напівзруйнованого стану, знімають віконні рами та двері, виймають і вивозять

із собою обладнання печей. У результаті... знову прийдеться займатися капітальним ремонтом цих приміщень..."[2, арк. 26зв.].

Подібне становище спостерігалося й на іншому перевірочно-фільтраційному пункті регіону – У Володимирі-Волинському. Заступник наркома внутрішніх справ УРСР, полковник І.Л. Лобуренко у довідці, надісланій 3 жовтня 1944 р. на адресу начальника відділу по репатріації радянських громадян РНК Української РСР М. Зозуленка, повідомляв: "Більшість приміщень пунктів вимагають великої роботи з підготовки їх до зими. У приміщеннях Володимир-Волинського пункту вибито багато скла в більшості віконниць,... зруйновано пічне опалення"[1, арк. 10].

До матеріально-побутових негараздів у початковий період функціонування ПФП додавалися й кадрові проблеми. Мізерна заробітна плата, відсутність довгострокової перспективи праці, можливостей кар'єрного зростання не надто приваблювали, а тому "кадровий голод" був явищем доволі характерним для перевірочно-фільтраційних пунктів. Якщо співробітників НКВС направляли на роботу до ПФП у наказовому порядку, а відтак ця квота у штатному розкладі пунктів зазвичай була укомплектована, то цивільні особи не надто бажали зв'язувати себе такою працею. Особливо це стосувалося фахівців медичної галузі – лікарів і фельдшерів. Так, ще через місяць від початку прийому перших репатріантів на ПФП Володимира-Волинського, у штаті цього пункту залишалися вакантними посади начальника санітарного ізолятора і лікаря [2, арк. 51].

Не дивлячись на побутову необлаштованість, матеріальну скруту і гостру нестачу найнеобхіднішого, ПФП ще в ході організації розпочали прийом, перевірку і розподіл репатріантів. Наприклад, ПФП Любомля з 16 вересня по 10 жовтня 1944 р. здійснив перевірку 342-х осіб. У зв'язку з цим начальник пункту писав до Києва: "Прийом і відправлення радянських громадян, які проходять через пункт, відбувається організовано: на пункт доправляються військовими частинами, а відправляються силами пункту із вузлової залізничної станції Ковель. Спеціальних вагонів для перевезення спецконтингенту на місця ст. Любомль не надає, при цьому посилаючись на відсутність дозволу управління залізниці... Підготовкою до зимових перевезень контингенту ні станція Любомль ні управління залізниці не опікуються. Випадків пропуску неоформлених і таких які не пройшли фільтрацію радянських громадян [...] не було, проте були до закриття кордону, і трапляються тепер – при наявності прикордонної охорони, випадки проникнення радянських громадян через кордон повз фільтраційний пункт" [2, арк. 28-28зв.].

За домовленістю з військовим комендантом та адміністрацією станції Володимир-Волинський, у вересні-жовтні 1944 р. здійснював відправлення перевіреного контингенту місцевий ПФП. "У зв'язку з незначним надходженням на фільтраційний пункт, – писав до Раднаркому Української РСР очільник пункту полковник Курпас, - масової організації відправки не вимагається, а відправка окремих громадян відбувається без затримки... Створені на ПФП умови не дозволяють контингенту піти з пункту не перевіреним... ПФП загалом підготовлений до щоденного прийому 350-ти радянських громадян"[2, арк. 51зв.-52зв.].

Доступний для вивчення комплекс документів – листування і доповідні записки керівників пунктів, щомісячна звітність, матеріали перевірок ПФП чиновниками відділу у справах репатріації радянських громадян РНК УРСР дають можливість встановити динаміку фільтрації "переміщених осіб" у перші місяці функціонування цих режимних установ, здійснити аналіз цього контингенту за низкою суттєвих ознак: статтю, віком, етнічною приналежністю репатріантів, місцем проживання. Водночас є можливим прослідкувати статистику фільтрації тих категорій осіб, що за класифікацією НКВС належали до так званого "спецконтингенту" – колишніх військовополонених, етнічних німців, кримських татар, народів Кавказу. Підсумкові дані діяльності ПФП у вересні-грудні 1944 р., а також статистичні вибірки за окремими категоріями репатріантів подано нижче у складених нами таблицях.

Таблиця 2. Результати фільтрації контингентів перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС СРСР на території Волинської області УРСР у вересні-грудні 1944 р.
[1, арк. 11.; 2, арк. 26, 70; 3, арк. 6].

№ пп	Дислокація ПФП	Надійшло				Профільтровано				Примітка
		Всього	Із них:			Всього	Із них			
			Чоловіки	Жінки	Діти		До місць проживання	До Червоної Армії	До НКВС і спецтаборів НКВС	
1.	Володимир-Волинський	171	56	77	38	171	154	8	9	6.XII.44
2.	Любомль	342	52	199	91	269	251	16	75	10.X.44

Таблиця 3. Розподіл контингентів перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС СРСР на території Волинської області УРСР, за статтю і віком (вересень-грудень 1944 р.) [2, арк. 70].

№ пп	Дислокація ПФП	Із них:										Примітка
		Всього контингенту	За статтю			За віком						
			Чоловіків	Жінок	Дітей до 16 років	17-20 років	20-25 років	25-30 років	30-35 років	35-40 років	Понад 40 років	
1.	Володимир? Волинський	171	56	77	38	16	23	49	21	17	7	6.XII.44
2.	Любомль	405(1)	112	225	68	44(2)	36	37	38	26	70	10.X.44

(1)- Цифра враховує: 16 осіб переданих до військкоматів, 2 особи – до управління НКВС; 73 особи направлені в спецтабори НКВС (всього 91 особа). У розподілі контингенту за статтю і віком не враховані.

(2) – Включно з дітьми віком до 16 років.

Таблиця 4. Етнічний склад (по основним національностям) контингентів перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС СРСР на території Волинської області УРСР (вересень-грудень 1944 р.) [2, арк. 52, 70, 73, 75, 80.; 3, арк. 6].

№ пп	Дислокація ПФП	Всього контингенту	Із них:				Примітки
			Українців	Росіян	Поляків	Інших	
1.	Володимир-Волинський	171	67	54	?	50	На 6.XII.44 р.
2.	Любомль	342	59	80	?	114	На 10.X.44 р.

Узагальнені в таблицях статистичні дані про результати діяльності перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС на Волині восени-взимку 1944 р. засвідчують досить цікаві та об'єктивно закономірні тенденції. Звертає на себе увагу порівняно незначна кількість відфільтрованого за три з половиною місяці на ПФП області контингенту "переміщених осіб". Упродовж вересня-грудня 1944 р. перевірку пройшли всього лише трохи більше 500 осіб [1, арк. 9-12, 26, 51зв.-52, 70-80].

Аналіз статево-вікового складу репатріантів, які у вересні-жовтні 1944 р. почали надходити на ПФП в українській зоні західного кордону СРСР, засвідчує відносний баланс чоловіків і жінок при незначній перевазі останніх. На нашу думку таке співвідношення зумовлене передусім тим, що у цей період більшість контингенту Любомльського та Володимир-Волинського пунктів, як і інших ПФП західного регіону, становили біженці та особи примусово евакуйовані німцями з зони бойових дій [Див. табл. 3]. Порівняння статистики чисельності основних вікових груп контингентів ПФП у Володимирі-Волинському та Мостиську засвідчує, що близько 20 % від загальної кількості перевірених – це були діти до 16 років. Другу за чисельністю категорію репатріантів склали особи віком понад 40 років – таких нараховуємо близько 26 %. Чисельність решти вікових категорій контингентів ПФП виглядає доволі збалансованою: особи 17-20, 20-25, 25-30 та 35-40 років – по 8 %; особи 30-35 років – 7 % [1, арк. 70-80]. Очевидно, що такі показники зумовлені відчутною перевагою серед перших контингентів ПФП у вересні-грудні 1944 р. таких категорій репатріантів як біженці та примусово евакуйовані особи. Зазвичай ці люди надходили на пункти повними (батько, мати і дитина) чи неповними (мати і дитина) сім'ями.

До переліку основних категорій репатріантів, що відфільтровувалися на ПФП, окрім цивільного населення належали й колишні військовополонені, різні "підозрілі особи", "злочинні елементи". Після повторної перевірки жінок і дітей, а також осіб похилого віку направляли за місцем проживання, чоловіків призовного віку – до лав Червоної Армії, а виявлених "злочинців", "ворожих елементів" чи "підозрілих осіб" передавали для додаткового слідства до перевірочно-фільтраційних таборів НКВС чи до слідчих органів НКВС, НКДБ і СМЕРШу. Особливістю початкового періоду функціонування ПФП НКВС на території України була вкрай незначна кількість таких осіб. Наприклад, із вересня по грудень 1944 р. двома перевірочно-фільтраційними пунктами Волинської області було відфільтровано та направлено до

військкоматів і Червоної Армії лише 65 осіб призовного віку, а 87 колишніх військовополонених і "підозрілих осіб" передано до спецтаборів НКВС для подальшої перевірки [1, арк. 73, 75, 80.; 3, арк. 6-8].

Окрему категорію спецконтингенту ПФП становили етнічні німці, кримські татари, чеченці, представники інших депортованих у 1941-1944 рр. народів СРСР. У відповідності до урядових рішень і відомчих нормативних актів НКВС-НКДБ ці люди підлягали виселенню у східні райони країни [4, арк. 127-127а]. Як видно із статистичних звітів ПФП, в Україні в початковий період репатріації відслідковувалась дуже незначна кількість таких осіб. Адресою їх постійного місця проживання в документах репатріаційних комісій значилось – спец поселення. Наприклад, із цитованої вже нами вище довідки заступника наркома внутрішніх справ УРСР І.Л. Лобуренка, датованої 3 жовтня 1944 р. довідуємось, що фільтраційною комісією ПФП Рава Руська "...на нове місце проживання до Новосибірської області направлено 2 родини німців у кількості 6 осіб. Із них: чоловіки 2; жінки – 2; діти – 2" [1, арк. 10].

Аналіз етнічного складу репатріантів у перші місяці функціонування перевірочно-фільтраційних пунктів НКВС на території Волинської області, через надто неповні статистичні дані, є досить вибірковим. Зокрема, лише по двом ПФП Володимира-Волинського існують докладні розгорнуті дані етнічного складу контингенту, прийнятого і відфільтрованого у вересні-грудні 1944 р. Щодо пункту в Любомлі, то існуюча статистика враховує лише три категорії репатріантів за етнічною ознакою – "українці", "росіяни" та "інші". Проте навіть така "урізана" статистика дозволяє простежити основні тенденції. На перевірочно-фільтраційних пунктах у контингенті переважали українці та росіяни. Так, із 171 репатріанта, що пройшли перевірку на Володимир-Волинському ПФП українців було 67, росіян – 54. Співвідношення статистики етнічної приналежності контингенту на ПФП Любомль, що працював до кінця жовтня 1944 р., складалося на користь росіян. Їх 342-х прийнятих на ПФП репатріантів, росіян нараховувалося 80 осіб [2, арк. 80].

Почавши створювати у другій половині 1944 р. мережу перевірочно-фільтраційних пунктів на території України, органи НКВС СРСР зустрілися з цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних проблем і труднощів. Вже на етапі розбудови ПФП на заваді їх ефективному функціонуванню стала повоєнна розруха. Відсутність пристосованих приміщень, брак найнеобхідніших будівельних матеріалів, меблів, медико-санітарного обладнання, ліків, білизни, одягу та взуття, продуктів харчування і палива створили в осінньо-зимовий період 1944 р. украй складну ситуацію на пунктах перевірки і фільтрації репатріантів. До об'єктивних труднощів додавалося і небажання місцевих органів державної влади і самоврядування, управлінь НКВС, військових частин і прикордонників, співпрацювати з керівництвом ПФП у справі їх облаштування і забезпечення. Причини складності цих стосунків коріняться у традиційному для централізованого державного апарату тоталітарної держави міжвідомчому суперництві, а також у так званому "людському чиннику" – радянські чиновники різних рівнів, а надто на місцях, дивилися на справу репатріації "переміщених осіб" через призму культивованого режимом ставлення до репатріантів, як апріорі "людей другого сорту". Сам термін "репатріант" у побутовій свідомості радянських людей асоціювався якщо не з "ворогом народу" чи кримінальним злочинцем, то принаймні з підозріло ненадійною особою.

Опрацьовані нами архівні документи відомств пов'язаних із організацією репатріації "переміщених осіб" в Україні у 1944 р. рясніють фактами відвертого протистояння, відомчого егоїзму, використання службового становища у корисливих цілях, зневаги до репатріантів і відвертого ігнорування не лише їхніх потреб, але й прямих указівок і рішень урядових і партійних органів СРСР у царині забезпечення репатріації.

Начальник ПФП Любомля, підполковник держбезпеки Макаров у доповідній на адресу РНК УРСР, датованій 10 жовтня 1944 р., підкреслював, що єдиною допомогою пункту з боку районних партійних і радянських органів було "виділення одного хліва, що його було розібрано на виготовлення нар для розміщення спецконтингенту". За словами очільника, пункт потребував робітників-будівельників, у виділенні яких було відмовлено. "Районні органи, – продовжував начальник ПФП, – нам не допомогли навіть у тому, щоби вивільнити половину нашої будівлі, яку займає прикордонний загін, що до цього часу заважає роботі фільтраційного пункту... Для розміщення спецконтингенту в гуртожитку немає жодного комплекту постільної білизни, в чому було відмовлено відділом постачання фронту" [2, арк. 26-26зв., 29].

Байдужість військових і цивільних властей до потреб організації перевірочно-фільтраційних пунктів хвилювала керівників інших подібних установ. Так, начальник Володимир-Волинського ПФП, полковник держбезпеки Курпас у довідці на адресу РНК УРСР писав: "Штаб тилу Першого Українського фронту не виконав телеграфного розпорядження ... і категорично відмовив у виділенні п'яти автомобілів і 700 кг пального на кожен автомобіль. Одержані лише два автомобілі, один із яких потребує капітального ремонту..." [2, арк. 51-51зв.].

Помічниця завідуючого відділом репатріації РНК УРСР О.Л. Власенко, у своєму звіті про результати перевірки роботи пункту в Любомлі наводить характериний приклад такої "допомоги" з боку місцевої влади та НКВС: "Любомльський пункт став просити у районного військового комісара, майора Ізралієва непотрібні йому і скинуті у хлів шафу та сейф, на що той відповів: "Дам, якщо отримаю від вас на обмін діжку бензину". Украй незадовільно надається допомога ПФП з боку НКВС Волинської області... На пунктах немає коштів навіть для сплати за дрова, медикаменти, кінопересувку... УНКВС навіть відмовився видати пунктам папір і канцелярське приладдя..." [3, арк. 4зв.-5]. Досить характерним прикладом відомчого суперництва всередині НКВС є наведена у тому ж таки звіті реакція номінально відповідального за роботу ПФП області начальника міліції Волинського УНКВС, який відмовився інспектувати перевірочно-фільтраційні пункти, посилаючись на те, що "пункти підпорядковуються Москві, і він до них жодного стосунку не має" [3, арк. 5].

Зрештою ПФП у Любомлі так і не зміг налагодити нормальної роботи та 26 жовтня 1944 р. наказом НКВС СРСР № 001323 був ліквідований [5, арк. 1-1зв.]. У документах відділу репатріації РНК УРСР цей пункт востаннє згадується у звіті О.Л. Власенко, датованому 21 жовтня 1944 р. Його начальник – підполковник Макаров, натомість був призначений

керувати іншим ПФП у Чернівцях, що почав облаштовуватися у листопаді-грудні 1944 р.

Підсумовуючи відмітимо, що формування мережі перевірочно-фільтраційних пунктів почалося ще до того, як було прийняте урядове рішення про організацію державних органів по репатріації "переміщених осіб". У тому, що справу організації ПФП було доручено НКВС немає нічого дивного, адже основним завданням цих пунктів мало стати не сприяння в поверненні репатріантів на батьківщину, а їх політична та ідеологічна фільтрація, відокремлення "ворожих елементів" і підозрілих осіб від загальної маси тих хто повертався. Серед радянських спецслужб саме НКВС мав необхідний досвід та усі можливості організувати таку фільтрацію в широких масштабах.

Створені і діючі на території Волинської області Української РСР перевірочно-фільтраційні пункти мали характерну особливість: вони прийняли на себе не надто велику частину репатріантів і не виконували такого транзитного навантаження, як пункти Львівської чи Одеської областей. Особливістю організаційного періоду в історії діяльності мережі ПФП НКВС стали численні проблеми в їх облаштуванні, брак найнеобхіднішого, кадрові та організаційні труднощі. Негативний вплив на цю роботу справив і традиційний для радянської управлінської системи міжвідомчий егоїзм, суб'єктивізм у ставленні господарських чиновників, військових, партійної та радянської влади на місцях до цієї ланки мережі репатріаційних органів. Проте, незважаючи на всі проблеми, мережа ПФП НКВС для "переміщених осіб" на території Української РСР була організована і почала працювати у найкоротші строки, приймаючи репатріантів.

---

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) – Ф. Р. 2. – Оп. 7. – Од. зб. 1727.

2. ЦДАВО України. – Ф. Р. 2. – Оп. 7. – Од. зб. 1730.

3. ЦДАВО України. – Ф. Р. 2. – Оп. 7. – Од. зб. 1734.

4. ЦДАВО України. – Ф. Р. 2. – Оп. 7. – Од. зб. 3025.

5. Державний архів МВС України. – Ф. 45. – Оп. 1. – Од. зб. 123. – Прим. 78.

6. Буцько О.В. Репатріація українських громадян (1944-1946 рр.) //Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. праць. - Вип. 1. - К.: Інститут історії України НАН України, 1997. – С. 143-158.

7. Гальчак С. Організаційні заходи радянської сторони з підготовки до репатріації "переміщених осіб" //Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України Ін-т історії України. – К.,2003. - Вип.7. – Ч. 2. – С. 173-182.

8. Земсков В. Репатриация перемещенных советских граждан. // Война и общество, 1941-1945: В 2-х кн. / Отв. ред. Г.Н. Севастьянов; Ин-т российской истории. Кн. 2-я. - М., 2004. – С. 331-358.

9. Коваль М. "Остарбайтери" України – раби Гітлера, ізгої Сталіна // Політика і час. – 1998. – № 9, 10.

10. Полян П. Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и остарбайтеров на чужбине и на родине. – 2-е изд., перераб. и доп. - М., 2002.

11. Пастушенко Т. Репатріація українських "остарбайтерів" на батьківщину: 1944-1947 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 3. – С. 123-136.

12. Список станций железнодорожной сети СССР / Отв. за вып. Б.А. Длугач. – М.: Трансжелдориздат, 1949. – С. 37, 120.

13. Терентьєв М. Становлення системи органів репатріації в Українській РСР у 1944 р. // Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Вип. 4. – С. 213-219.

14. Шевяков А.А. Репатриация советского мирного населения и военнопленных, оказавшихся в оккупированных зонах государств антигитлеровской коалиции // Население России в 1920-1950-е годы: численность, потери, миграции: Сб. науч. тр. – М., 1994. – С. 195-222.

Ігор МАЗИЛО *(Вінниця)*

З ІСТОРІЇ КОВЕЛЬСКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ 1944-1945 рр.: ВІДБУДОВА, ВІЙСЬКОВІ І НАРОДНОГОСПОДАРСЬКІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Важливою частиною народного господарства Волині й Полісся у 1939 – 1945 рр. був рухомий склад , колії, підприємства залізничного транспорту. Найбільшими залізничними вузлами були: Ківерці, Володимир – Волинський, Здолбунів, Рівне, Сарни, Новогород – Волинський.[3, 32 ;64,8]

Хід воєнних 1944 дії вимагав перевезення великої кількостіь єднань. Тільки для підвезення військ і вантажів з'єднанням 1-го Українського фронту знадобилося 2248 км. залізничних колій [6,294].

І німецькі загарбники добре розуміли значення залізниць краю. Це засвідчує інформація М.С. Хрущова який виїздив на фронт на початку 1944р.:»Вздовж шосе Київ – Житомир, особливо у лісовій його частині, німці вимушені були спасаючись від партизан, спорудити укріплення майже біля кожного мосту…Такі ж укріплення я бачив і на залізничних дорогах. Ліс по обидва боки цих шляхів, як пилкою був вирізаний в радіусі 100-150 метрів.» [8,19].

Відомо, що війська 13-І армії І-го Українського фронту звільнили 2 лютого 1944р. міста і залізничні центри – Ровно і Луцьк .[6,324], 6 липня 1944р. радянські війська оволоділи районним центром і великим залізничним вузлом – м Ковель, 20 липня вузлом – Володимир – Волинський і Рава – Руська. .[5,500,504]

Залізничники які повертались на магістраль застали сильні руйнування, особливо там, де ворог використовував шляхоруйнівний пристрой - «гак». Так, на дільниці Коростень – Олевськ ним зруйнували не лише рейки, а й 50 тис. шпал, що створило великі труднощі для відбудови.[6,286]. На дистанції Ківерці, починаючи з грудня 1943 р. за вказівкою начальника Теге Еміля розпочали вивозити і руйнувати обладнання зв'язку й сигналізації. Ним був виведений з ладу зв'язок на лініях